واحد فقيري
۲۰۱۷/۱۲/۳۰

د افغانستان په سیاست کي
د قومي او مذهبي مشرانو نقش ته یو نوی نظر
څلورمه او وروستی برخه

خوشحال خان ختک (۱۶۱۳- ۱۶۸۹):

دا نادره عقیده لکه زما ده
لا عجب که بل پیدا هسي افغان شي

په ۱۷ پیړۍ کي، پښتانه واقعاً خوشبخته ول چي د خوشحال خان ختک په شان یو ستر مشر پکښي راپیدا سو. خوشحال خان واقعاً تر خپل زمان څو سوه کاله مخکي فکر کاوه. د پښتنو د تاریخ مشهور انګریزي لیکوال اولاف کیرو په خپل جالب کتاب (د پټانز) کي د خوشحال خان په باب وائي هغه د خپل قام د «بغاوت روح او روان» وو. اولاف کیرو د خوشحال خان د ژوند په باره کي کاږي. پلار او نیکه ئي د ختکو خانان ول،او د اټک د لاري او پله مالیات او «راهداري» ئي ټولول. د یوسفزو سره جنګونه او دوښمني د پلار او نیکه څخه ورپاته وه. کیرو لیکي چي په اول سر کي خوشحال خان د مغولو طرفدار وو، د شاه جهان سره ئي ښه او دوستانه روابط درلودل. او شخصاً ئي خو کرته د شاه جهان سره کتلي دي.، او په مختلفو سفرونو کي ئي ملګري وو (مخ، ۲۳۱). د زماني په تیریدو سره، د ډهلي په سلطنت کي د ختکو او یوسفزو د شخړو په باره کي نظر بدلیږي، او ځیني مغل شهزاده ګان داسي فکر کوي چي یوسفزي ستر قوم دئ، باید پخلا سي. دغه راز، په همدې وخت کي اورزنګ زیب د راهداري محصول لغو کوي، او دا فیصله د خوشحال خان لپاره ګرانه تماميږي (مخ، ۲۳۳). کیرو ادامه ورکوي او لیکي چي بالاخره د مغولو او خوشحال خان روابط دونه خرابیږي چي خوشحال خان په ۱۶۶۴ کي لاس تړلی بندي ډهلي ته استول کیږي. په ډهلي کي د حاکم مغل په چلند کي خوشحال خان د خپل ځان او قوم سره یو ځرګند سپکاوی او تبعیض احساسوي. د هغه عزت، ننګ، او ملي هویت ته صدمه رسیږي. او په زیاتپدونکي توګه اورنګ زیب داسي پالسي غوره کوي چي د پښتنو لپاره نوره د منلو وړ نه وي.

د خوشحال خان ختک د ژوند، فکر، او نهضت په باب بله معتبره مرجع د (ارمغان خوشحال) مقدمه ده. دا مقدمه سید رسول رسا لیکي ده، او څه باندي ۱۴۴ صفحي ده. سید رسول رسا کاږي چي د یوسفزو او ختکو تر مینځ جنګونه سل کلنه سابقه لري، او خوشحال خان او پلار ئي شهباز خان پدې قومي شخړو کي څو کرته شخصاً ګډون کړی دئ، او یو ځل پلار او زوی دواړه پکښي ټپیان سوي دي. کله چي خوشحال خان د ختکو خان سو، د هغه اول کار پر یوسفزو باندي حمله کول وو (مخ، ۱۷). د سیاسي ژوند پدې مرحله کي، خوشحال خان د ختکو قومي مشر دئ، او د ملي مشرتوب خیال نه لري.
سید رسول رسا لیکي چي په هند کي د قید او نظر بندي په وخت کي د خوشحال خان په فکر او سیاسي وفاداري کي ژور بدلون راغلی. د هند د قید او بند زمانه د خوشحال خان په ژوند کي یوه ټاکونکي او مهمه دوره ده. پدې وخت کي، د خوشحال خان سیاسي افکار د یوه قومي مشرتابه پر ځای پر ملي مسایلو باندي راڅرخي. هغه نور خان یوازي د ختکو د قبیلي نماینده نه ګڼي، بلکي د هغه سیاسي افق اوس ملي او پراخ سوی وو، او اوس ئي په ملي سطح فکر کاوه. د خوشحال خان د بند په اخر وخت کي، یوسفزي یو وار بیا د مغولو پر ضد بښورښ کوي، او اورنګ زیب بالاخره خوشحال خان له بنده خوشي کوي، او وطن ته د تلو اجازه ئي ورکوي.

پسله بنده دئ دا عزم
د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته
یا مغولو سره رزم

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزې بڼي پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیږلو مخکي په ځیر و لولئ

په ۱۷ پیړۍ کې، د مغولو پر ضد د خوشحال خان خټک نهضت له هر لحاظه ملي ګرا او نشنلسټ دئ. د خوشحال خان مبارزه اساساً قومي ده. داعیه ئې ملي او آزادي بخښونکې ده، او خپل کلام ئې پدې باره کې هیڅ شک او تردید نه پرېږدي. د خوشحال خان خټک په کلام کې د هغه ټرمینالوژي ملي ګرا ده. د هغه کلمات ملي احساسات راپاروي، نه مذهبي. د هغه په کلام کې د وطن مینه زیاته یاده سوې ده.

د وطن مینه ای جانه
را پیدا ده له ایمانه
نه د خپل دیار ګُرګُري
نه د بل دیار شکري

د خوشحال خان په کلام کې د «آزادي» کلمه بار بار تکراریږي، او هغه د سیاسي ازادي مفهوم په داسي وخت کې تبلیغوي چې د آزادي مفهوم په ډېرو ځایونو کې یو نوی او ناشنا سیاسي مفهوم وو. په تیره بیا د قومي نشنلیزم مفهوم خو بېخي نوي وو.

آزادي تر پاچاهیه لا تیری کا
چي د بل تر حکم لاندي شي زندان شي

د خوشحال خان په کلام کې د افغان نشنلیزم ډېر پرمختللی سیاسي مفهوم پروت دئ. خوشحال خان غواړي چې د مغل سره د مبارزې له لاري په یوه فرا - قومي مشر باندي ځان بدل کړي، او د قومي محدودیت او چوکاټ څخه ځان را وباسي. او ملي مشرتوب ترلاسه کړي. د هغه نهایي آرمان د مغل له سیاسي او نظامي سلطې څخه د خپل قام ازادول ول. په هند کې د قید او بند پر وخت هغه په خپل ذهن کې د مغلي حاکمانو پر ضد د ملي مبارزې ضرورت ومنی، او د حبس پدې څلور کلنه دوره کې ئې د آزادۍ او مبارزې خیال په سر کې وپالی.

د خوشحال خان خټک نهضت کاملا یو خاني بغاوت دئ. د خوشحال خان مخاطب خټک، یوسفزي، پښتون، افغان او مغل دي، نه مجاهدین. خوشحال خان په شخصي ژوند کې هم لیبرال او خوش طبع کس تېر سوی دئ. البته د اسلام دین ته معتقد او پابند وو، خو په فکر او شغل ملا نه وو. د هغه تاریخي هیروګان فرید خان او حمید خان دي. ایمل خان او دریا خان ئې ملګري دي. د خوشحال خان یاران، د مبارزې طریقه، او مخاطب کسان ګرده ملي ګرا، نشلسټ، او سیکولر دي.

که مي چیري ننګیالي په لاسو کښېوزي
پري به لیري دا زما د زړه آرمان شي
و مغول و ته به هسي کار ښکاره کړم
چي راضي راڅخه روح د فرید خان شي

خوشحال خان د خپل وخت اکثره علوم لوستي ول. په تاریخ، ادبیاتو، نظامي مسایلو، او د ژوندانه په مختلفو برخو کي ئي ژوره مطالعه کړې وه. څرنګه چي د مغولو سره په جنګ کي ښکېل وو، نو خوشحال خان حتی د چریکي جنګونو په برخه کي هم مطالعه کړې وه، او دا راز جنګونو ته ئي «قزاقي جنګ» وایه (علي احمد جلالي، مخونه، ۳۴- ۴۵).

خوشحال خان په عربي، فارسي، پښتو، او نورو هندي ژبو باندي پوهېدئ. په پښتو ژبه کي خپل مکتب، سبک، او طرز لري. د پښتنو یو ستر فرهنګي څلي دئ. یو خارق العاده عالم، مبارز، شاعر، نظامي مشر، او په عین زمان کي د ګڼو علمي اثارو مولف هم دئ (ارمغان خوشحال. مخونه: ۶-۱۰۴).

څرنګه چي د خوشحال خان سیاسي مخالفان د وخت پاچاهان او حاکمان ول، هغوی د خوشحال خان د خنثی کولو لپاره له پیسو، منصب، رشوت، تطمیع، او بالاخره زور او زر څخه پوره کار واخیست. حتی په کور دننه کي ئې اختلافات ورته راپیدا کړل، او بهرام غوندي زوی ئې تري را جلا کړ. د خوشحال خان مخالفانو غوښتل چې د خان په حرکت کي فساد خور کړي، او متاسفانه هغوی په خپل دې مقصد کي تر ډېره حده کامیابه سول، او د خوشحال خان نهضت ئې له دننه کمزوری کړ. خو خوشحال خان تر پایه تسلیم نه سو، او یو داسي فکري، ملي، او مبارزاتي مکتب ئې پرېښود چي د خپل وخت په تاریخ کي د تخلیق او ابتکار بې ساری نضهت دئ. عجبه دا ده چي خپله خان هم پخپل خارق العاده توب باندي پوره واقف دئ.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکې په ځیر و لولئ

دا نادره عقیده لکه زما ده
لا عجب که بل پیدا هسي افغان شي

خوشحال خان د خپل وخت فیلسوف هم دئ. د انسان د فطرت او ماهیت په باره کي ئي ژور فکر کړی دئ. او په خپل کلام کي ئي مغلق فلسفي او وجودي مسایل په خورا ساده مګر سحرګر شکل بیان کړي دي.

هیڅ ماهیت ئي مونده نه شي
چي څه څیز دئ دا بشر
هم ترکیب د نیک او بدو
هم معجون د خیر او شر
هم ملک دئ هم حیوان دئ
هم مومن دئ هم کافر
څه خو لړ تر خدای راتیت دئ
که ئي نه وي برابر

بایزید انصاري پیر روښان (۱۵۲۵-۱۵۸۱)

د افغانستان د چارو مشهور او دقیق محقق ښاغلی ورتن ګریګورین په خپل کتاب (د معاصر افغانستان ظهور) کي په صراحت کاږي چي د «افغان نشنلیزم» او ملت تر تولو پخوانی اظهار د روښانیانو په نهضت کي د بایزید انصاري (پیر روښان) تر مشرۍ لاندي په ۱۶ پیړۍ کي راڅرګند سو. ګریګورین ادامه ورکوي او لیکي د پیر روښان نهضت د مختلفو طبقاتو افغانان د مغولو د حاکمیت پر ضد راپارول، او دا لومړی ځل وو چي «افغان ملت» یو سیاسي مفهوم پیدا کاوه. ګریکورین کاږي چي د روښانیانو د نهضت یو مهم هدف د افغان دولت بیا جوړول ول (مخ، ۴۳).

د جنوبي آسیا د مسایلو بل دقیق محقق جوس ګومانس په خپل کتاب (د هندو- افغان امپراتوري عروج، ۱۷۱۰-۱۷۸۰) کي کاږي په ۱۶ مه پیړۍ کي په هند کي د مغل د حاکمیت له تثبیتېدو سره سم ډیرو پښتنو د مغولو سره همکاري شروع کړه، خو ځینو د بغاوت او مقاومت لاره اختیاره کړه. په دې ډله کي یو پیر روښان وو. جوس ګومانس وایي پیر ورښان غوښتل چي په پښتنو کي فرا - قومي عمل وکړي، او زیاتره اقوام پر یوه واحد سیاسي مرکز باندي سره متحد کړي. د پیر روښان همدې سیاسي کوښښ د اقوامو د قدرت بلانس او سیاسي جوړښت ور خراب کړ. او په نتیجه کي، د پښتني اقوامو مالکان او خانان د پیر روښان مخالف سول، ځکه د پیر روښان تعلیماتو د مغولو سره د پښتنو د قومي مشرانو کاروبار ته تاوان رساوه. او د هغوی اقتصادي ګټي ئي په خطر کي اچولي. ګومانس باور لري چي د پیر روښان تحریک یو ازادي بخښونکی سیاسي غورځنګ وو چي پښتني جامي ئي اغوستي وې، او د پښتنو په غریبو طبقاتو کي ئي ډیر پلویان او مریدان درلودل. ګومانس لیکي چي پیر روښان په ځواني کي زیات سفرونه کول. هغه ډهلي، بدخشان، بلخ، بخارا، او کندهار ته تللی وو، عموما ئي د اسانو تجارت کاوه. د خپلو سفرونو په جریان کي پر محلي خانقاوو باندي ګرځېدی، او د وخت له صوفیانو سره اشنا سو (۱۱۰-۱۱۱).

مرحوم غبار پخپل کتاب (افغانستان در مسیر تاریخ) کي د پیر روښان مبارزی «طبقاتي» بولي، او د خارجي «سلطي» پر ضد ئي «ملي حرکت» ګڼي. غبار لیکي چي پیر روښان یو متقي او د کلک نظر خاوند شخص وو. کله چي کندهار ته ولاړ، او هلته ئي د مغولو د حکومت ظلم او استبداد د یوې «افغاني ښځي» په مقابل کي ولید، د کندهار دا غمجنه خاطره ئي د عمر تر آخره پوري هېره نه سوه. پیر روښان ولیدل چي څرنګه د مغولو عسکرو یوه بي وزلي ښځه د ژرندي په ډبري پوري په وریښتانو تړلي وه، او هغه خواره مجبورا د ډبري له حرکت سره ګرځېده. غبار لیکي کله چي د پیر روښان پیروان زیات سول، هغه«د بي وزلو او غریبو خلګو د کومک په غرض یوه خزانه تاسیسه» کړه. غبار وایي د مغولو حکومت د پیر روښان د ځپلو او بدنامولو په منظور«ارتجاعي روحانیون» لکه اخوند درویزه کرایه کړل، او د پیسو، چل، او نفاق په ذریعه ئي د پیر روښان په مقابل کي تیوریک او مذهبي مخالفت پیل کړ (مخ، ۳۱۳).
استاد حبیبي پخپل کتاب (د افغانستان لنډ تاریخ) کي لیکي چي پدې وخت کي افغانانو په هند کي سلطنت له لاسه ورکړی وو، او دې ستري سیاسي او نظامي ماتي پښتانه خپل تېر برم او عظمت ته یو کرت بیا متوجه کړل. حبیبي

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزې بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکي په خیر و لولـئ

وايي چي هغوی يو وخت په هند کي راج لاره، مګر اوس ئي د مغولو په اسارت کي ژوند کاوه. حبيبي کاږي څرنګه چي پير روښان د پښتنو اسارت او بد حالت په خپلو اړدو سفرونو کي په خپلو سترګو ليدلی وو، نو بنا پير روښان اراده وکړه چي دا قوم يو وار بيا پر يو متحد سياسي مرکز باندي سره راټول کړي. يو ملي حکومت جوړ کړي، او د پښتنو د ازادئ نغری بيا تود کړي. حبيبي ليکي څرنګه چي پدې زمانه کي د تصوف بازار ګرم وو، نو بايزيد هم مجبوره سو چي د وخت د تقاضا سره سم خپل آزادي غوښتونکي سياسي پيغام د تصوف په جامه کي عرضه کړي (مخ، ۳۳۱).

مرحوم حبيبي بل ځاي ليکي چي بايزيد په خلګو کي د پښتني حکومت د جوړولو نظر او فکر بيا راپيدا کړ. د يو ملي نهضت بنسټ ئي کښېښود. او روښاني نهضت ئي قريب يوه پيړی دوام وکړ. بايزيد د پښتو د ژبي د لومړيو ليکوالانو څخه دئ. په عربي، پښتو، فارسي، او هندي ژبو باندي پوهيدی، او ليک او لوست ئي په کولای سوای. په ۵۶ کلني کي په جنګ کي شهيد سو، او هديره ئي معلومه نه ده (مخ،۳۳۴).

استاد حبيبي ليکي چي بايزيد پير روښان نافذ او جذاب شخصيت لاره (مخ، ۳۳۱). الفنسټن وايي بايزيد يو «نابغه» شخص وو، او زيات شخصي مهارتونه ئي لرل. د مغولو سره ئي ځو مهم او ستر جنګونه وکړل، خو بالاخره «ناکامه» سو، او «جل» ووهه (اول جلد. مخ، ۲۷۵). د خير البيان مقدمه وايي چي بايزيد «کم خوب او کم خوراک» کاوه، او «چلي» ئي کولي. تل ئي کوښښ کاوه چي خپل «باطن پاک» کړي. «د دنيا کاروبار ئي خوشي» کړ (مخ ۴۵). حبيبي په خپل بل کتاب (د پښتو ادبياتو تاريخ) کي کاږي چي پير روښان دونه پوه او هوښيار سړی وو چي آن د هغه ستر مخالف اخوند درويزه هم د بايزيد انصاري پر «عقل او فراست» باندي اقرار کړی دئ. او پلار ئي عبدالله اصلا کندهاری اورمړ وو، او په شغل قاضي وو (مخ، ۶۵۷).

افضل خان خټک د پير روښان په باب عموما منفي خبري کوي، او وايي چي «مذهبي فساد ئي اغاز» کړ. مګر افضل خان خټک مجبوراً دا هم وايي چي د پير روښان داعيه د مغل سره «بدي» وه، او تل به ئي ويل چي مغل «ظلم پيشه» دئ. او پر پښتنو باندي له حده زيات «ظلم» او ناروا کوي (مخ، ۲۳۹).

ښاغلی بهادر شاه ظفر کاکا خيل په خپل مشهور کتاب (پښتانه د تاريخ په رڼا کي) ليکلي څرنګه چي اخوند درويزه يو «ترک» وو، نو بنا هغه غوښتل چي د پښتنو د ازادئ تحريکات د ترک نژاده مغل پر ضد کمزوري کړي، او کاکا خيل لوستونکي ته داسي انتباه ورکوي چي د مغل حکومت او اخوند درويزه په کولوژن کي سره وه، او د پير روښان پر خلاف ئي په ګډه کار سره کاوه. ليکوال عقيده لري چي د پير روښان تحريک د «پښتون قام» د ازادئ، ننګ، او ناموس د «تحفظ» لپاره وو. کاکا خيل وايي چي د پير روښان نهضت د پښتنو په ملي تاريخ کي د ملي ازادي لپاره ستري کارنامي ثبتي کړي. کاکاخيل باور لري چي د پير روښان په هکه د اخوند درويزه الزامات او تورونه کاملا بی اساسه دي، او خپله اخوند درويزه يو «افراطي مذهبي» شخص وو (مخونه، ۶۷۶ - ۶۷۷).

مير محمد صديق فرهنګ په خپل اثر (افغانستان در پنج قرن اخير) کي له څه اوږده بحثه راوروسته وايي چي پير روښان ځيني «ابتکاري او بي سابقه» کارونه وکړل، او محافظه کارو روحانيونو سمدستي پر هغه باندي د «بدعت او انحراف» حکم وکړ. فرهنګ ليکي چي پير روښان پخپلو مريدانو کي «ښځي» منلي، او «د سماع په مجلس کي ئي د مشراکت اجازه ورکوله.» (مخ، ۳۲). محمد عبدالقدوس قاسمي د خير البيان په مقدمه کي وايي چي بايزيد خپل «خلافت نر او ښځي» ته سپاری (مخ، ۸۰). داسي ښکاري چي بايزيد پير روښان په پښتني جامعه کي د ښځو مسايلو ته خاصه توجه کوله، د هغه په مريدانو کي ښځي شاملي وې، او ښځو ئي په مجلسونو او جنګونو کي برخه اخيستله. ښاغلی قاسمي ادامه ورکوي او ليکي کله چي بايديز پير کامل سو، هغه خپله مېرمن خپلي طريقي ته راواړوله. په خلوت کي ئي کښېنوله، او د معرفت لاره ئي ور وښودله (مخ، ۴۷). د خير البيان په مقدمه کي راځي کله چي د بايزيد مېرمن بي بي شمسو له جنګه وروسته د خپلو زامنو پرې کړي سرونه وليدل، هغي وويل: زما زامن «په غلا او کاسيري» کښي نه دي وژل سوي چي «خفه» سم. «آفرين شه دربانديي زامنو!» چي د خدای په لاره کي محکم واست (مخ، ۷۰).

اولاف کيرو په خپل کتاب (د پټهانز) کي ليکي چي په ۱۵۹۲ کي د پير روښان د زوی جلاله ښځه او ماشومان مغولو په جنګ کي اسير کړل،او اکبر پاچا ته يي يرغمل واستول (مخ، ۲۱۹). کيرو بل ځای کاږي چي د پير روښان بل زوی احداد هم په جنګ کي مړ سو. خو د احداد «ښکلي کونډي» د مغولو پر ضد مبارزي ته دوام ورکړ. د احداد ښخي شخصا په جنګونو کي ګډون وکړ، او په څو جنګونو کي ئي مغل سخت مات کړل. د کلونو په جريان کي، د احداد همدې ښکلي کونډي د خپلو سياسي مهارتونو په وجه خپل يتيم زوی ته د روښانيانو مشرتوب ور وګټی (مخ، ۲۲۷).

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

نتیجه

د پیر روښان، خوشحال خان، میرویس خان، د کندهار او هرات ابدالیان، او احمد خان له نضهتونو څخه دا خبره روښانه سوه چي د انګریزانو سره تر مخامخ کېدو مخکي د افغانانو په سیاسي مشرتوب کي مذهبي اشخاصو او ایدیولوژي چندان مهم او بارز نقش نه درلود، بلکي ملي او قومي سیاسي ارزښتونو د افغانانو سیاسي احساسات راپارول. پدې ملي قیامونو کي د افغانانو ترمینالوري ملي ګرا او نشنلسته وه. دخارجي اشغالګرانو پر ضد د افغانانو سیاسي داعیې قومي او ملي رنګ او محتوا لرله. پدې دورو کي د افغانانو سیاسي مشرانو قومي ارستوکراتیکي ریښې لرلې، او یا د جنګونو په میدانونو کي بې ساري فردي قومندانان ول. د بحراني حالاتو په سیاسي مشرتابه کي عموما د جرګو او قومي مشرانو د قدرت پله ډیره درنه وه. او سیاسي ریاست تل د هغوی په قبضه کي وو.

ماخذ:

میر غلام محمد غبار. افغانستان در مسیر تاریخ. ۱۳۵۹.

میر غلام محمد غبار. احمد شاه بابا افغان. ۱۳۸۷. اسد دانش مطبعه.

عبدالروف بېنوا. میرویس نیکه. ۲۰۰۵. د افغانستان د کلتوري ودي ټولنه - جرمني

علامه سید جمال الدین افغان. مترجم: محمد امین خوګیاني. تتمه البیان في التاریخ الافغان. ۱۳۷۳. پشاور

محمد حیات خان. مترجم. فرهاد ظریفي او یاد طالبي. حیات افغاني. ۲۰۰۷. دانش خپرندويي ټولني

ارمغان خوشحال. مقدمه سید رسول رسا. یونیورستي بک اینجنسي. پېښور.

عبدالحی حبیبي. مترجم. نېنوا. د افغانستان لنډ تاریخ. ۱۳۵۶. دولتي مطبعه.

افضل خان خټک. تاریخ مرصع. مقابله، تصحیح او نوټونه. دوست محمد خان کامل مومند. یونیورستي بک ایجنسي.

فرهنګیالی خوشحال. د سر محقق زلمي هیوادمل په زیار. علي احمد جلالي: خوشحال خان او قزاقي جنګ. مخونه: ۳۴- ۴۵.

کروسینسکي. مترجم. وجیه الله شپون. د مسیحي سیلاني تاریخ. ۲۰۰۵. دانش خپرندويي ټولني.

بایزید انصاري. خیرالبیان. مقدمه. عبدالقدوس قاسمي. ۱۹۸۸. پښتو اکیډمي/پېښور یونیورستي.

عبدالحی حبیبي. د پښتو د ادبیاتو تاریخ. اول او دوهم جلد. ۲۰۰۵. دانش خپروندیي ټولني.

میر محمد صدیق فرهنګ. افغانستان در پنج قرن اخیر. ۱۹۸۸. امریکن سپیدي. امریکا.

عبدالباري جهاني. هرات، پښتانه او ستره لوبه. ۲۰۰۱. کوټه. صحاف نشراتي موسسه.

Senzil K. Nawid. Religious Response to social change in Afghanistan 1919-29. Mazda Publishers, Inc. 1999.

Moutstuart. Elphinstone. An Account of the Kingdom of Caubul. Indus Publications. 1992.

Sir Olaf Caroe. The Pathans. Oxford University Press. Karachi. 1990.

Louis Dupree. Afghanistan. Princeton University Press. 1980.

Christine Noelle. State and Tribe in Nineteenth-Century Afghanistan. Curzon Press. 1997.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په خیر و لولئ

Vartan Gregorian. The Emergence of Modern Afghanistan. Stanford University. 1969.

Jos J. L. Gommans. The Rise of Indo-Afghan Empire, c. 1710-1780. Oxford University. Delhi. 1999.

Ferdrik Barth. Political Leadership Among Swat Pathans. Berg. Oxford. New York. 2004.

J. P. Ferrier. History of the Afghans. 2009.

Olivier Roy. Islam and Resistance in Afghanistan. Cambridge University Press.New York. 1990.

Ludwig W. Adamc. Historical Dictionary of Afghanistan. Manas Publications. India. 2006

پای

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ